

УДК 343.98

А.О. Чичиркін, заступник начальника
слідчого відділення Переяслав-Хмельницького
МВ ГУМВС України в Київській області

ПОНЯТТЯ І СУТЬ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ПРАЦІВНИКАМИ ЕКСПЕРТНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Досліджено поняття і суть взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів, запропоновано авторське його визначення, окреслено особливості цієї взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, слідчий, працівники експертного підрозділу, експерт, спеціаліст, мета взаємодії, суть взаємодії, узгодженість дій.

Исследованы понятие и суть взаимодействия следователя с работниками экспертных подразделений, предложено авторское его определение, приведены особенности этого взаимодействия.

Based on scientific literature and regulatory support of the Interior considers theoretical question the concept and essence of interaction with staff of expert investigator units. A broad definition of interaction with staff of expert investigative units, given its features.

Як свідчить практика досудового розслідування кримінальних правопорушень, досягнення належного рівня документування події злочину та його наслідків відповідно до вимог чинного кримінального процесуального законодавства, забезпечення отримання об'єктивних і беззаперечних доказів, які можуть бути використані у процесі доказування для встановлення істини, можливі за умов тісної співпраці слідчих і працівників експертних підрозділів. Тому дослідження поняття і суті взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів як підґрунтя до нормативного закріплення цієї взаємодії задля застосування у практичній діяльності є доволі актуальним.

У науковій літературі питання взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розслідування у різний час досліджували Ю.П. Аленін, А.М. Балашов, В.П. Бахін, Н.А. Бурнашев, В.М. Биков, Г.П. Власова, А.К. Гаврилов, І.М. Гуткін, Л.Я. Драпкін, А.Л. Дудніков, О.В. Керевич, В.П. Корж, С.Д. Осланов, В.І. Пархоменко, Ю.М. Ратишевський, І.М. Сорочотягін, Д.А. Сорочотягіна, В.В. Тіщенко, В.Т. Томін, О.О. Чувільов, М.Г. Шурухов та інші. Співпрацю слідчого та експертів-криміналістів досліджували О.О. Волобуєва, А.А. Горідько, В.В. Ковальов, Є.П. Коновалов та інші. Проте ці дослідження проводили в умовах дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року. З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України) постала потреба переглянути поняття, суть і принципи взаємодії між слідчими та експертами-криміналістами, а отже, метою статті є дослідження поняття та суті взаємодії слідчих з працівниками експертних підрозділів у сучасних умовах.

Поняття «взаємодія» означає «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [1, с. 346].

З огляду на те, що взаємодія відображає процеси впливу речей одна на одну, взаємозв'язок між різними об'єктами, характеристику форм людського буття, людської діяльності і пізнання, філософська категорія взаємодії трактується неоднозначно у різних галузях наукового знання, наповнюючись певним змістом залежно від того, в якій науці її застосовують [2, с. 105].

Загалом взаємодію можна охарактеризувати як спільну діяльність двох і більше суб'єктів, спрямовану на досягнення єдиної мети. Однак єдина спільна мета не може бути досягнута без вирішення певних завдань, що постають перед кожним суб'єктом. Взаємодія стає ефективною лише тоді, коли досягнення спільної мети вимагає використання засобів і можливостей, якими володіють різні служби, підрозділи і коли кожний суб'єкт окремо не може досягти цієї мети лише власними силами.

У КПК України термін «взаємодія» не розкрито, а тому прямі норми закону не регламентують взаємовідносини органів досудового розслідування та осіб, які володіють спеціальними знаннями, не визначають розподіл повноважень між ними в тій чи іншій слідчій ситуації.

Спеціальна література містить низку визначень взаємодії слідчих та інших органів і служб. Так, на думку Н.А. Бурнашева, взаємодія — це заснована на законодавчих актах спільна, узгоджена, планована діяльність слідчого з працівниками оперативних та експертних служб, що базується на властивих їй принципах і знаннях можливостей один одного і здійснювана з метою успішного розкриття та розслідування злочинів і запобігання їм [3, с. 413].

У цьому визначенні правовою основою взаємодії слідчого та інших служб є законодавчі акти, хоча деякі форми взаємодії регулюють не лише закони, а й відомчі нормативні акти. Наприклад, участь спеціаліста-криміналіста в роботі слідчо-оперативної групи регламентується не лише КПК України, а й наказами МВС України від 26.10.2012 р. № 962 «Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів», від 09.08.2012 р. № 691 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» та від 14.08.2012 р. № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами та підрозділів внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» тощо, а спільна непроцесуальна діяльність цих суб'єктів здебільшого регламентована лише відомчими нормативно-правовими актами.

Деякі автори вважають, що взаємодія — це об'єднання зусиль слідчого з іншими правоохоронними органами для узгоджених дій з досягнення загальних цілей розкриття та розслідування злочину, здійснюване у формах, передбачених законом і відомчими нормативними актами або вироблених практикою [4, с. 443].

М.Г. Шурухнов під взаємодією слідчого з різними підрозділами і посадовими особами органів внутрішніх справ розуміє «засновану на законі і нормативних правових актах узгоджену діяльність, спрямовану на розкриття та розслідування злочинів, а також запобігання їм» [5, с. 437].

І.М. Гуткін вважає, що взаємодія — це «заснована на законі співпраця не підпорядкованих один одному органів, згідно з яким вони діють узгоджено, доцільно,

поєднуючи застосовувані ними засоби і способи, з метою запобігання, припинення, розкриття злочину, притягнення до кримінальної відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинами» [6, с. 63].

У проаналізованих визначеннях суть взаємодії зводиться до узгодженої спільної діяльності слідчого, оперативного працівника та інших співробітників у властивих їм формах і методах, у межах своєї компетенції з метою розкриття та розслідування злочинів.

Поняття «узгодженість дій» містить три елементи: місце, час, мету. Проте, як справедливо зазначено у спеціальній літературі, взаємодія завжди передбачає узгодженість дій за метою, а узгодженість дій за місцем і часом не є обов'язковою її властивістю [7, с. 67; 8, с. 39; 9, с. 10; 10, с. 10—11; 11, с. 8].

Щодо взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів, то слід зазначити, що працівники експертних підрозділів відповідно до кримінального процесуального законодавства України можуть виступати у процесі цієї взаємодії як спеціалісти під час провадження слідчих (розшукових) дій або як експерти під час проведення експертиз. З огляду на те, що працівники експертних підрозділів (за винятком технічного персоналу) є експертами за посадами, з метою чіткого розмежування їх процесуального і посадового становища у подальшому терміні «спеціаліст» та «експерт» будуть використані в їх процесуальному значенні.

Згідно з частиною першою ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [12]. Відповідно до частини першої ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження та стосуються сфери її знань [12].

У спеціальній літературі наведено низку визначень взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів.

А.К. Гаврилов розуміє під такою взаємодією «одноразове (разове) об'єднання сил, засобів і методів, що належать слідчим і технічним службам органів внутрішніх справ для досягнення завдань правосуддя» [13, с. 188]. Проте це визначення характеризує взаємодію лише у загальних рисах, адже в ньому не відображено всіх ознак, що характеризують суть взаємодії.

І.М. Сорокотягін і Д.А. Сорокотягіна вважають, що «взаємодія слідчого і обізнаних осіб (експертів, спеціалістів) — це заснована на законі або підзаконних актах узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників попереднього слідства, тобто найбільш доцільне поєднання їх ділового співробітництва та особистих відносин» [14, с. 177]. Це визначення також має занадто загальний характер з огляду на те, що в ньому не зазначено, на досягнення якої мети спрямовано цю діяльність і які завдання мають бути виконані. Не зовсім вдалим є і посилання на «особисті відносини», оскільки вони у службовій діяльності не сприяють об'єктивності досу-

дового розслідування, а висновки за результатами такого розслідування можуть бути визнані судом неналежними та недопустимими доказами.

Більш вдалим є визначення взаємодії слідчого з експертами-криміналістами В.І. Пархоменка: «Взаємодія — це заснована на законі і підзаконних нормативних актах спільна, узгоджена за метою, місцем і часом діяльність слідчих та працівників експертно-криміналістичних підрозділів, здійснювана з метою успішного виявлення, запобігання та розслідування злочинів» [15, с. 19].

Слід зазначити, що незалежність і рівноправність працівників експертних підрозділів зі слідчими не впливають на сенс керівної ролі останніх у процесі розслідування злочину. Слідчий є керівником усього ходу розслідування, йому належить ініціатива у взаємодії під час розслідування певних кримінальних справ, визначення комплексу проведення слідчих (розшукових) дій і вжиття процесуальних заходів. Слідчий має право (у певних межах) надавати вказівки спеціалісту, у тому числі ті, що стосуються способів фіксації процесу і результатів певної слідчої (розшукової) дії (наприклад, запропонувати спеціалісту використовувати фотозйомку або відеозапис чи застосувати певні види такої зйомки). Водночас, незважаючи на роль керівника досудового розслідування та особи, відповідальної за його перебіг і результати, слідчий не має права впливати на вибір експертом (спеціалістом) засобів, прийомів і методів виявлення слідів (у разі участі останнього у слідчих (розшукових) діях), проведення експертиз, надання ним непроцесуальної допомоги. У багатьох випадках експерт (спеціаліст) може в межах своєї компетенції проявити ініціативу в процесі взаємодії зі слідчим.

Отже, узгодженість дій слідчого зі спеціалістом є не лише необхідною умовою найефективнішого використання науково-технічних засобів і методів, які застосовують у процесі слідчих (розшукових) дій, а й запорукою результативності виконаної роботи в цілому.

Зазначені аспекти взаємодії слідчого з працівниками Експертної служби МВС України враховані В.В. Ковальовим, який цілком слушно зазначає, що ця взаємодія — це заснована на нормах закону та підзаконних нормативних актів сумісна діяльність не підпорядкованих організаційно суб'єктів з відмінною компетенцією та спеціалізацією, узгоджена за часом, місцем, засобами і методами реалізації, для вирішення конкретних завдань, що обумовлюються характером слідчої ситуації, для розв'язання якої вона здійснюється, з метою розкриття та розслідування злочинів, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону [16, с. 17].

У підсумку, враховуючи результати проведеного дослідження, визначення взаємодії слідчого та працівників експертних підрозділів може бути таким: взаємодія слідчого з працівниками експертних підрозділів — це врегульована законами та відомчими нормативно-правовими актами узгоджена діяльність адміністративно незалежних один від одного суб'єктів, що здійснюється під керівництвом слідчого, яка передбачає використання слідчим допомоги спеціаліста (експерта) при вирішенні питань, необхідних для доказування у кримінальному провадженні, отриманні результатів використання спеціальних знань, якими він володіє; передбачає участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і науково-технічних методів з виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження речових доказів, а також надання техніч-

ної допомоги з метою запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Основними особливостями взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів є такі:

- взаємодія має місце лише тоді, коли у слідчого виникає потреба у допомозі особи, яка володіє спеціальними знаннями;
- будучи адміністративно незалежними один від одного, маючи кожен свого керівника, слідчий і працівник експертного підрозділу водночас перебувають у підпорядкуванні одного і того самого відомства чи органу внутрішніх справ. Отже, керівник органу внутрішніх справ може приймати рішення щодо проведення організаційних заходів, які сприяють налагодженню цієї взаємодії (наприклад, спільне чергування у слідчо-оперативній групі) [17].

На завершення слід додати, що запропоноване визначення взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів відповідає сучасному стану протидії злочинності та узгоджується з кримінальним процесуальним законодавством України.

Список використаної літератури

1. *Словник української мови* : в 11 т. / [гол. ред. кол. І.К. Білодід]. — К. : Наукова думка, 1970—1980. — Т. 1 : А — В. — 1970. — 800 с.
2. *Современный философский словарь* / [ред. В.Е. Кемеров]. — 3-е изд. — М. : Академический проект, 2004. — 864 с.
3. *Филиппов А.Г.* Криміналістика : учебник / А.Г. Филиппов. — М. : Спарк, 2004. — 687 с.
4. *Седова Т.А.* Криміналістика : учебник / Т.А. Седова. — СПб. : Лань, 2001. — 926 с.
5. *Шурухнов Н.Г.* Криміналістика : учеб. пособ. / Н. Г. Шурухнов. — М. : Экзамен, 2003. — 430 с.
6. *Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействия* : учеб. пособ. / [Белозеров Ю.Н., Гуткин И.М., Чувилов А.А., Чугунов В.Е.]. — М. : Юрид. л-ра, 1973. — 120 с.
7. *Кулагин Н.И.* Организация управления в сфере предварительного следствия / Н.И. Кулагин. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1980. — 196 с.
8. *Миронов А.И.* Управление криминалистическими подразделениями органов внутренних дел / А.И. Миронов. — М. : Акад. МВД СССР, 1977. — 96 с.
9. *Драпкин Л.Я.* Организационно-управленческие аспекты взаимодействия участников процесса раскрытия преступлений / Л.Я. Драпкин // Вопросы взаимодействия следователя и других участников расследования преступлений. — Свердловск, 1984. — С. 10—33.
10. *Гапанович М.М.* Основы взаимодействия следователя и органов дознания при расследовании преступлений / М.М. Гапанович, И.Л. Мартинович. — Минск : БГУ, 1983. — 104 с.
11. *Чувилов А.А.* Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией : учеб. пособ. / А.А. Чувилов. — М. : Моск. высш. школа милиции МВД СССР, 1981. — 109 с.
12. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : станом на 25 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
13. *Гаврилов А.К.* Раскрытие преступлений на предварительном следствии (правовые и организационные вопросы) / А.К. Гаврилов. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976. — 64 с.
14. *Сорокотягина Д.А.* Судебная экспертиза : учеб. пособ. / Д.А. Сорокотягина, И.М. Сорокотягин. — Ростов на Дону : Феникс, 2006. — 335 с.
15. *Пархоменко В.И.* Взаимодействие следователей, оперативных работников и специалистов при расследовании уголовных дел о незаконном обороте наркотических средств : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Пархоменко Виктор Иванович. — М., 2005. — 224 с.

16. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В.В. Ковальов. — К., 2008. — 20 с.

17. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 02.08.2012 № 686 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.